

Nr 13.

Ankom till riksdagens kansli den 20 april 1917 kl. 1/22 e. m.

*Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 13
i anledning av herr Vennerströms m. fl. motion, nr 48,
om skrivelse till Kungl. Maj:t angående utredning i
fråga om statens övertagande av vissa naturrikedomar
m. m.*

I motion inom andra kammaren, nr 48, har herr Vennerström m. fl. hemställt, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning (i vad mån och) på vad sätt staten måtte genom övertagande av vissa naturrikedomar, industrier, kommunikationsmedel och enskilda banker kunna utvidga och utveckla den produktiva statsdriften samt därigenom tillföra dels statskassan ökade inkomster, dels tillvarataga andra samhällets ekonomiska och sociala intressen, dels ock slutligen skapa ökad trygghet för landets befolkning i ekonomiskt och socialt hänseende.

Till stöd för denna hemställan hava motionärerna anfört följande:

Världskriget har först och främst inom de krigförande, men även inom neutrala stater åstadkommit en ekonomisk revolution, som fullständigt raserat de före kriget existerande ekonomiska grundvalarna för de kapitalistiskt styrda samhällena. Denna ekonomiska omvandlingsprocess har nått större resultat under tvenne krigsår än under årtionden förut. Världskriget har oåterkalleligen utdömt den privatkapitalistiska grundprincipen för staternas ekonomiska liv. Ännu i de sista dagarna före kriget höllo de styrande i alla stater fast vid den privatkapitalistiska tankegången, att det privata initiativet och den enskilda företagarandan med vinstintresset som drivande kraft skulle leda folkens ekonomiska öden till det bästa, om blott samhället underlät att nämnvärt ingripa i deras förehanden. De ville icke lyssna till den motsatta, den stats- och kommunal-

Motionen.

socialistiska tankegången, att samhället i yttersta hand måste ingripa kontrollerande, reglerande och bestämmande över samhällets hela ekonomiska liv, om det skall fungera på det för samhällets *alla* medborgare mest tillfredsställande sättet. De privatkapitalistiska samhällsprinciperna brötos sönder, när de sattes på det avgörande provet. De styrande ha av världskrigets erfarenhet tvingats lämna sina föregående åskådningar och i stället föra de nyss bittert bekämpade åskådningarna ut i det praktiska livet. För att hindra de kapitalistiska staterna från att brytas sönder av krigets påfrestning, ha deras styresmän ofta nödgats tillgripa revolutionerande statssocialistiska åtgärder, eller åtgärder, som åtminstone vid ett första påseende ha en viss likhet med socialistiska statsideal. I vissa fall ha dessa åtgärder till och med gått längre än socialdemokraterna själva någonsin tänkt sig. I en del fall ha desamma också blivit av socialdemokraterna bekämpade.

Det är välbekant, huru grundligt både krigförande och neutrala stater brutit med privatkapitalismens gamla förkunnelse, att de enskilda företagarna skulle vara i stånd att producera tillräcklig myckenhet av alla förnödenheter på billigaste och bästa sätt, ordna förnödenheternas distribution till samhällets alla konsumenter och sörja för att samtliga konsumenters legitima behov tillfredsställes. Till gagn för samhället och till skydd för alla medborgares berättigade intressen ha statsmakterna övertagit högsta ledningen både på konsumtionens, distributionens och produktionens områden. Med kort- och ransoneringsystem har staten sökt reglera konsumtionen, så att var och en konsument skulle få sin del av landets varu- och livsmedelsförråd. Genom kompensations- och andra system har staten sökt reglera distributionen, så att varan förbi tidsödande och prisfördröjande mellanstadier kunde komma de verkligt behövande konsumenterna till del och icke endast hamna hos mindre behövande. Med maximipriser har staten sökt reglera prisbildningen. I fråga om produktionen har statsdriften raskt trängt fram på såväl den industriella som i någon mån även å den agrariska produktionens områden. Staten har förvandlat privategendom till statsegendom, har för sin räkning exproprierat nyttjanderätten till i privat ägo befintliga produktionsmedel, har rationellt stegrat produktiviteten av redan förefintlig statsdrift.

Självfallet ha de speciella krigsindustrierna allra mest utnyttjats för statsproduktion. En ofantlig mängd fabriker ha statsmyndigheterna i de krigförande staterna, framför allt i England, lagt beslag på och omändrat för ammunitionsfabrikation. Textilfabriker ha övertagits för tillverkning av militärkläder. Tyskland har gått ända därhän i fråga om statstväng,

att det infört civil mobilisering, arbetstvång för alla sina arbetsföra medborgare. Samma statsingripande åtgärder planeras inom ententen. I sitt programtal som premiärminister framlade Loyd George denna plan för Englands del. Om det riktiga i dessa åtgärder torde dock kunna tvistas. I vissa länder ha delar av transportväsendet, kolgruvorna o. s. v. övertagits av staten. För säkerställande av livsmedelstillgången ha, särskilt hos centralmakterna, statsmakterna vidtagit genomgripande åtgärder till höjande av jordens produktivitet. Att ytterligare exemplifiera statsdriftens frammarsch inom krigförande liksom ock neutrala länder kan vara överflödigt, då alla fakta på hithörande områden äro välbekanta för dem, som följt med krigets återverkningar på ländernas ekonomiska liv.

Denna våldsamma s. k. krigssocialistiska utveckling, som framdrivits av krigets påtryckande krafter, kan ingalunda av socialdemokratien godkännas som ett socialdemokratiskt idealtillstånd. Socialdemokratien kräver icke blott, att staten på denna statssocialistiska väg alltmera övergår till statlig produktion liksom till statligt reglerande av distribution och konsumtion och därigenom med ordnande och ledande hand övar uppsikt över medborgarnas ekonomiska handel ochandel. Socialdemokratien förbinder oupplösligen statsdrift med demokrati. Statsocialistiska åtgärder kunna med stort fog kallas statskapitalistiska, så länge de genomföras i stater, som äro kapitalistiskt styrda och sakna det demokratiska styrelsesätt, som ensamt är mäktigt att tillvarataga samhällets alla intressen och fullständigt avskaffa löneslaveriets i de nuvarande statsföretagen alltjämt kvardröjande antisociala system. Genom en segrande demokrati måste folket självt komma till som den reglerande och bestämmande makten, innan man kan tala om att socialdemokratins ekonomiska samhällsaskådning slagit igenom. De privatkapitalistiska produktionskrafternas omläggning och omdaning till statliga är dock ett trappsteg upp mot realiserande av socialdemokratins segrande ekonomiska askådningssätt. På samma gång man kraftigt arbetar för demokratisering av samhället, måste man hålla fast vid att samhällets statsocialistiska utveckling är ett vackert steg bort från privatkapitalismens samhällsfientliga ekonomiska anarki och fram mot den samhällsgagnande ekonomiska ordning, som är socialdemokratins ekonomiska framtidsmål.

I blyxtbelysning har världskriget blottat, hur hjälplös och skadlig den privatkapitalistiska anarkin är, när det på allvar gäller statens vara eller icke vara. I samma bländande ljus har kriget visat, hur nödvändig och ofrånkomlig den socialistiska ordningen är i staternas provningsstund. Illa hade nutidens statsmedborgare tillvaratagit krigets hårda ekonomiska lärdomar, om de, då fredens efterlängtade tid äntligen bryter in, kasta

de statssocialistiska erfarenheterna som förbrukade redskap efter sig. De gälla för fredens dagar likaväl som för krigets. Blott genom införandet av statssocialistiska system ha staterna under kriget kunnat spänna alla sina kraftresurser. Även under fredens dagar innebär den privatkapitalistiska anarkin ett onödigt kraftslöseri, som hindrar de ekonomiska krafternas tillvaratagande och koncentration till gagn för staten själv och hela dess befolkning. Ur samhällsekonomisk synpunkt är varje onödig kraftförlust lika fördömlig i fredstid som i krigstid. Staterna nödgas säkerligen efter kriget med ökad energi slå in på statsproduktionens banor. Kriget självt har skapat sådana förhållanden, som nödvändiggöra att så sker. Kriget har hopat svindlande statsskuldbördor på de krigande folkens axlar. Tanken står nästan stilla inför de vanskliga ekonomiska problemen, huru staterna skola kunna bära, förränta och amortera den av krigslånen vållade statsskulden. Allt det, som förstörts under kriget, behöver återställas igen, vartill enorma penningtillgångar behövas. Det statliga sociala reformarbete, som blivit efter, emedan alla krafter riktats in på speciella krigsändamål, måste tagas upp med forcerad kraft. Även från det hållet blir kravet på statens tillgångar synnerligen stort. Härtill kommer, att den rådande dyrtiden säkerligen kommer att fortfara även efter kriget och från statens sida kräva utomordentliga motåtgärder. Hur skola staterna kunna finna de inkomster, som äro nödvändiga för att betäcka de så abnormt stegrade utgifterna? På den direkta beskattningens väg kunna säkerligen i alla länder statsmakterna åstadkomma en betydande tillströmning till statskassan medelst en starkare progressiv skatt å de stora kapitalen och förmögenheterna. För den inkomstmöjligheten finnes dock en gräns, så mycket mera som kapitalets män säkerligen skola svara, att de blivit hårt pressade under kriget, eller att de behöva stora kapital för restaurering av det som kriget härjat. Att lasta på ytterligare indirekta skatter, som tynga de breda folklagren hårdast, måste vara helt uteslutet, då dessa fattiga medborgare det förutan ha övernog av de lidanden som vållats dem. Dyrtiden kommer som sagt att räcka icke blott år utan årtionden. Framsynta och driftiga statsmakter måste söka tillföra statskassan de nödvändiga medlen genom målmedveten utveckling av de statliga produktionsföretagen. Det blir en ekonomisk livssak att långt utöver nuvarande mått vidga statsproduktionen och öka dess avkastning.

Vad som gäller de krigförande staterna gäller i det väsentliga de neutrala. Det gäller ock Sverige likaväl som de andra. Även i Sverige har man länge med bekymmer lagt märke till den snälltågskraft, varmed statsskulden växer. Långt före kriget var stegringstendensen oroväckande.

Statsskulden var vid slutet av år 1880 kr.	330,356,000,
» 1890 »	359,513,000,
» 1900 »	337,899,000,
» 1910 »	537,426,000 och
» 1913 »	622,561,000.

Pr invånare var statsskulden

år 1880 kr.	50: 45,
» 1890 »	54: 23,
» 1900 »	65: 79,
» 1910 »	95: 90 och
» 1913 »	110: 41.

Omedelbart före krigsutbrottet var stadsskulden 686 miljoner kronor. Under kriget har denna skuld stegrats på ett skrämmande sätt. Redan i oktober 1916 hade staten genom kontrakterande med svenska banker om ett statslån å 50 miljoner kronor låtit den springa över 1 miljard, eller 1,000 miljoner kronor. Räntebördan har vuxit ännu fortare än själva statsskulden. Det årliga räntebeloppet var 1904 kronor 15,321,000. I statsbudgeten för 1917 upptogs det till kronor 40,816,000, men torde säkerligen ha varit minst 47 miljoner kronor. Anledningen till att räntestegringen gått fortare än skuldsättningen beror på de ökade räntesatserna. Ända till 1913 var räntesatsen 4 procent och därunder, men har sedan höjts till 5 procent och däröver för senare statslånet. Det är icke underligt, att statsskulden växer så, då enbart mobiliseringen fram till 1916 års slut försämrat statens finansiella ställning med inemot 200 miljoner kronor. Hur detta gapande hål i statens kassa till sist skall fyllas, har man icke fått någon klarhet om. Ett osvikligt tecken på osunda statsfinanser är, att tendenser yppat sig att öka statsskulden för andra ändamål än produktiva.

På samma gång som statsskulden växer, ställas från andra håll ökade krav på statskassan. Under de gångna krigsåren ha statsmakterna sökt hålla igen, inskränka, skjuta undan nödvändiga anslagskrav, som gjort sig gällande. Det går icke i längden. Mer än någonsin förr är det nödvändigt, att staten lämnar alla de anslag, som rimligtvis kunna avvaras, till genomförande av grundliga sociala reformer, så att landets befolkning icke lyssnar till de efter kriget ofantligt stärkta lockelserna från utlandet, utan stannar hemma, emedan Sverige erbjuder lika goda och till och med bättre villkor. Dyrtidens prisstegringar på tills dato ungefär 50 % i genomsnitt framtvinga med järnhård nödvändighet effektiva lönereregleringar

för statens mångtusentals lönetagare, varigenom synnerligen stora och berättigade utgiftskrav ställas på statskassan.

Hur skola nu statens finanser kunna ordnas så, att inkomsterna balansera de mångfaldiga utgifterna. En starkare progressiv beskattning av storkapitalet och förmögenheterna är ofrånkomlig. I fråga om de indirekta skatterna är det av behovet påkallat att avskrivna tullarna och konsumtionsbeskattning i allmänhet med undantag möjligen för lyxbeskattning. Det måste då bli nödvändigt att utveckla statens produktion så, att avkastningen därav lämnar statskassan ett proportionellt större inkomsttillskott än förut. Inkomsterna av statens befintliga produktiva fonder ha på ett glädjande sätt förmerats under de senaste åren, även om under det senaste året yppat sig tendenser till ett minskat netto, främst på grund av ökade av kriget föranledda materialpriser å stenkol m. m. Den gamla slentriantakten synes börja vika för en mera nationell drift. I dessa finanssvårigheternas tider kan staten vara glad att ha tillgång till den ansevärdiga avkastningen av de statsproduktiva företagen. Lika väl som det nu ligger i statens intresse att praktiskt och energiskt handhava de produktiva fonder som finnas, lika väl är det i framtiden än mer ett ekonomiskt statsintresse av första rang att vidga ramen kring statsproduktionen till att omfatta nya ekonomiska företag, som äro mogna för statligt övertagande.

Det är icke vår mening att här i detalj ingå på den omfattning en dylik socialisering lämpligen bör hava eller det sätt och de vägar, varpå en dylik socialisering bör ske. Detta torde vara möjligt först efter en noggrann och grundlig utredning. Men en dylik, verkställd utan dröjsmål, torde så mycket hellre böra ske, som tidsomständigheterna själva poeka därpå.

I stora drag torde man dock kunna ange vilka naturrikedomar, industrier, kommunikationsmedel etc, som skulle kunna tänkas i större eller mindre utsträckning böra bliva föremål för en socialisering, i varje fall för en ingående undersökning rörande en sådan.

Vad då angår de naturrikedomar, industrier, kommunikationer etc., som enligt vårt förmenande särskilt torde vara lämpligt att under den närmaste framtiden läggas under samhällelig drift och kontroll, så anse v följande särskilt böra framhållas.

Vi hava nu först vissa stora *naturrikedomar*, vilka i forna tider tillhört och rättmätigt ansetts böra tillhöra kronan, d. v. s. samhället.

Sådana naturrikedomar äro *malmerna*, *skogarna* och *vattenfallen*.

Vad nu angår malmerna, så har ju vårt land stor tillgång på sär-

skilt järnmalm. En stor del av våra järnmalmgruvor ligga nu faktiskt i *utländska* händer. Det kan tagas för givet, att efter världskriget långa tider framåt en ökad efterfrågan på järnmalm i hela världen skall göra sig gällande, då det gäller att uppbygga och reparera allt vad kriget förstört eller försummat. Våra gruvor och malmfält skola då kanske i än högre grad än nu komma i utländska händer, ty även efter antagandet av 1916 års lag, mot utländskt förvärv av naturrikedomar, torde möjligheterna att förhindra sådant ej vara alldeles stängda. I varje fall skola de av sina ägare starkt exploateras och ge dem väldiga inkomster, under det att staten och landets befolkning komma att få se miljonerna rulla sig förbi. De enskilda som nu exploatera våra gruvor förtjäna ju enorma summor. Genom socialisering av gruvorna eller i varje fall genom samhällelig drift av de malmfält och gruvor, som staten redan äger eller utan större kostnader kan bli ägare utav, i samband med inrättande av egna förädlingsverk, skulle förvisso icke blott stora inkomster kunna falla staten till, utan även statens egna behov av förädlad järn kunna på ett bättre och billigare sätt än nu tillgodoses.

Vad som är sagt om malmerna gäller i mångt och mycket även om skogarna och, kan man tillägga, torvmossarna, en sak som bör beaktas icke minst i dessa tider av bränslenöd i ett av världens skog- och torvrikaste länder. Vilka stora rikedomar hava icke tillfallit enskilda personer genom exploatering av landets skogar, dessa skogar som fordom hört och rätteligen höra samhället till. Och vilken källa till inkomster för staten skulle icke kunna uppstå genom en av staten ledd, affärsmässig och rationell skogsdrift. Det torde, enligt fleras mening, ha brustit åtskilligt i den av staten hittills handhavda skogsdriften. Detta torde väl då i någon mån bero därpå, att den av staten skötta skogsdriften mera haft karaktär av ämbetsmannamässigt ledd skogsvård och skogsskola än av ett verkligt praktiskt handhaft produktivt företag i stor stil, liksom även därpå, att man icke ansett sig böra från statens sida genom konkurrens ingripa på skogsmarknaden, som ansetts i huvudsak tillhöra den enskilde och vara en domän för dennes förvärvsintresse. Det är emellertid uppenbart absurt, att staten, som här har så stora intressen att bevaka, både i fråga om tillgodoseendet av bränsle åt folket, av råmaterial för bostäder, anläggningar m. m., som ock i fråga om att få hand om landets stora naturliga hjälpkällor och att skaffa sig inkomster, att staten härvidlag skall träda i andra rummet och sättas undan för enskilda intressen. En i stor stil genomförd statlig skogsdrift bör för vårt folk kunna bli till ovärderlig nytta. I första hand bör bränslefrågan kunna lösas. Men likaväl

som de i privat ägo befintliga skogarna kunnat ge upphov till jätteindustrier (sågverk, cellulosaindustri), som samlade oerhörda värden åt sina enskilda ägare, så böra statens utvecklade skogsdomäner likaledes kunna frambringa liknande industriella företag med en stor avkastning till statskassan. Därvid torde även beaktas, att den skövling av skogen, den ödeläggelse av skogshemman, den ovärdiga behandling av arbetskraften, som ofta medföljer den enskilda skogsdriften, väsentligen skulle kunna vid statsdrift undvikas.

Till vattenfallen torde vi måhända få tillfälle återkomma i annat sammanhang.

Emellertid synes det även vara nödvändigt att på allvar börja tänka på att på lämpligt sätt kunna åt samhället förvärva *de stora fideikommissen och jordagodsen*. Dels har den nu rådande dyrtiden givit vid handen, hur nödvändigt det är, att samhället har i sina händer möjlighet att produktivt reglera och behärska åtminstone en del av den brukade jorden. Dels torde det ock, då vårt land allt mer och mer industrialiseras, bliva en ofrånkomlig samhällsuppgift att, till undvikande av en växande motsättning mellan konsument- och producentintresset i fråga om de för folket nödvändiga livsmedlen, tillse, att samhället självt producerar åtminstone en del av de nödvändiga livsmedlen. Som förut betonats, beräknas den av kriget uppkomna dyrtiden att räcka åtminstone årtionden framåt. Åtgärder att tillgodose samhällets rätt och behov måste därför tillgripas. Lades en väsentlig del av de större godsen och jordbruken med deras binärningar, såsom mejerier, slakterier etc., under statsdrift eller i varje fall under effektiv statlig kontroll och reglering, skulle säkerligen mycket vara vunnet.

Åtskilliga av våra *industrier* hava på senare tider övergått till stor-drift. Tendensen till kartell- och trustväsen är påtaglig. Likaså förefinnes på stora och viktiga områden en utpräglad tendens till monopolistisk organisation med regleringar av priser, försäljningsområden, arbetskraft m. m. Bland de mera fast monopolistiskt organiserade industrierna kunna i främsta rummet nämnas: socker-, sprit-, cement-, tändsticks- och superfosfatindustrierna. Tämligen väl kartellerade äro för övrigt vissa delar av glas- och pappersindustrierna, jute-, ylle- och trikåindustrierna m. fl. Att åt enskilda personer eller sammanslutningar överlämna viktiga monopol med de konsekvenser därmed följa för befolkningen och landet, har alltid ansetts medföra faror och vådor för samhället. Det torde verkligen vara på tiden att undersöka, om icke åtskilliga förtrustade industrier och monopolistiska företag äro mogna för en socialisering, en övergång i samhällets händer. Men dessutom kan det verkligen på all-

var ifrågasättas, om icke för folkets levnadsvillkor särskilt viktiga industrier, även om de icke nått en ren förtröstning, böra övergå i samhällelig drift, i varje fall ställas under samhällets stränga kontroll, såsom särskilt textil- och skoindustrierna, vissa kemiska industrier samt vissa importföretag av viktiga livsmedel.

Det är nu vidare av vikt, att även våra *kommunikationsmedel* komma under en enhetlig och samhällets krav i allt tillgodoseende ledning. Det bör därför undersökas, huruvida icke staten skall kunna övertaga allt flera av de enskilda järnvägarna, kanalerna och ångbåtslinjerna samt hur den skall kunna skaffa sig en egen handelsflotta. Här öppnar sig icke blott möjligheter för väsentligt ökade inkomstkällor för staten, utan även möjligheter till en enhetlig lösning av betydelsefulla kommunikations-, transport- och fraktfrågor.

Slutligen bör frågan om statens övertagande av vårt *bankväsende* allvarligt undersökas. Det kan icke vara riktigt, att denna utomordentligt viktiga, mäktiga och vinstgivande rörelse, som den privata bankverksamheten utvecklats till att bliva, skall ägas och ledas av enskilda, tillförande dessa enskilda personer omätlig makt och rikedom, medan för det stora folkflertalet fattigdomen och maktlösheten växa i kapp med ökade levnadsomkostnader och ökade skatter och pålagor.

Den föreliggande motionen berör ett av socialpolitikens största problem. Men tyvärr innehåller densamma inga hållpunkter för ett principiellt klarläggande av statens och den enskildes ställning till produktiv verksamhet.

Ingen torde väl numer bestrida det berättigade i att staten ej allenast gör sig till ägare av vissa naturrikedomar utan även själv leder driften av produktiva företag, där detta av nationalekonomiska, sociala eller andra skäl anses lämpligt och önskvärt. I stigande utsträckning har ock så skett under de senaste årtiondena. Det behöver blott erinras om, att staten är ägare av oerhörda jord- och skogsegendomar, gruvfält, vattenfall m. m., samt att staten jämväl sedan gammalt själv driver så betydelsefulla företag som post, telegraf, rikstelefon, järnvägar, varjämte staten inträtt som delägare i det stora norrbottniska malmfältsföretaget och på sistone i det s. k. tobaksmonopolet.

Att staten härmed icke nått till gränsen för sitt verksamhetsområde ligger i sakens natur. Blott inom de arbetsfält, som staten redan lagt under sig, finnas tillfällen till en nästan oöverskådlig utveckling, något som motionärerna synas ha förbisett. Såsom rikets största skogsägare har t. ex. staten anledning att försöka sig på nya produktiva företag för att

bättre tillgodogöra sig de rika skogstillgångarna. Detsamma gäller de enorma malmfyndigheter, vilka staten redan dels äger, dels inom ett antal år på fördelaktiga villkor har tillfälle att övertaga; i den mån så kan finnas lämpligt kan staten här, dels för egen del bedriva gruvdrift, dels ge upphov till en betydande förädlingsindustri. Något behov att förvärva ytterligare gruvfyndigheter, som motionärerna föreslå, föreligger sålunda för närvarande ej, och i fråga om förädlingsindustrien pågå utredningar, vilka i sinom tid torde komma att föreläggas riksdagen.

Även beträffande andra av motionärerna berörda områden, såsom utbyggande av vattenfall, byggandet av nya järnvägslinjer m. m., är ju utvecklingsmöjligheten nästan obegränsad.

En helt annan sak är emellertid, huruvida, som motionärerna föreslå, staten bör över huvud taget inrikta sina strävanden på att förstatta eller socialisera så gott som alla naturrikedomar samt övertaga driften av alla viktigare produktiva företag, av kommunikationer och transportmedel, av bankväsen o. s. v. Motionärerna synas utgå ifrån, att statsdriften under alla förhållanden är önskvärd och därför bör i största möjliga utsträckning genomföras. Häri ligger enligt utskottets mening ett betänkligt misstag. Det torde säkerligen förhålla sig så, att vissa områden ovillkorligen böra förbehållas statsdriften, medan andra lika bestämt höra hemma under enskild produktiv verksamhet. Mellan dessa ligger emellertid en hel serie företag, för vilka ekonomiska eller sociala synpunkter i varje enskilt fall och vid varje tidpunkt kunna bliva avgörande till förmån för den ena eller den andra produktionsformen och sålunda några allmänt gällande regler icke låta sig uppställas.

När t. ex. motionärerna förorda, att även jordbruk och dess bibränningar läggas under statsdrift, ha de tydligen saknat kännedom om hur föga en dylik näring lämpar sig för statsdriften. När de vidare framhålla, att staten bör övertaga alla enskilda järnvägar, kanaler och ångbåtslinjer, ha de tydligen förbisett, att många dylika företag till följd av sin svaga finansiella grundval icke ur ekonomisk synpunkt — och denna tyckes ju för motionärerna vara huvudsaken — äro ägnade att förstattligas.

En omständighet, som alldeles bestämt talar mot ett allmänt förstattaande av ett lands produktiva verksamhet, är att staten knappast torde vara rustad för en dylik jätteuppgift. Det är givetvis förenat med vissa ganska stora svårigheter att på ett affärsmässigt sätt ordna och leda ett produktivt statsföretag, och att man ännu ej lyckats övervinna byråkratism och ensidig formalism i en del av dessa företag är ett faktum, vilket naturligtvis icke utesluter att andra statsföretag finnas, som i affärsmässig

organisation stå på höjdpunkten av vår tid. Möjligt är också, att för en del produktiva företag statsdriften är en olämplig form, och att man hellre bör låta staten vara hälftenägare i ett företag, som ledes av enskilda under statskontroll. Lösningen av dessa invecklade organisationsfrågor utfinnes dock lämpligast genom försök och efter längre tids prövning. Skulle man däremot lägga en avsevärd del av produktiv verksamhet under statsdrift — såsom motionärerna åsyfta — torde staten ställas inför ett prov, som den säkerligen ej kunde bestå och ödesdigra konsekvenser skulle härav uppstå.

Det synes utskottet sålunda vara föga anledning att förorda den väg, som motionärerna föreslå. Frånsett det olämpliga i att i ett sammanhang utreda alla de olikartade, från teknisk och finansiell synpunkt vitt skilda frågor, som motionärerna beröra, torde föga resultat vara att förvänta av en dylik utredning. Härtill kommer att frågan om statsproduktion, vad en del områden angår, redan är under utredning. Långt större resultat torde kunna ernås genom att söka dels utvidga de verksamhetsområden, som staten redan slagit under sig, dels upptaga till prövning ett eller annat företag, som kan vara särskilt betydelsefullt för staten att övertaga. Härvid torde man med fördel, såsom även motionärerna framhålla, kunna aktgiva på de förhållanden, som skapats av nu rådande kristid, då dessa åtminstone i någon mån kunna vara fingervisande. Men erinras måste alltid, att flertalet »kristidsåtgärder» äro av natur att försvinna, när kriget upphör, varför de ej utan vidare kunna tagas som förebild för statsföretag under normala tider.

På grund av vad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

att herr Vennerströms m. fl. förevarande motion icke måtte till någon andra kammarens åtgärd för-
anleda.

Stockholm den 20 april 1917.

På utskottets vägnar:

W. BÄCKSTRÖM.

I förevarande ärendes slutbehandling hava inom utskottet deltagit: herrar Bäckström, Lindmark, Johanson i Huskvarna, Lundgren i Nora, Vennerström, Kaijser, Flognfält, Norman, Johansson i Kullerstå* och Johansson i Sollefteå.

*) Icke närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

dels av herrar *Vennerström* och *Johansson* i Sollefteå, vilka tillstyrkt motionen;

dels av herrar *Flognfält* och *Johansson* i Kullersta, vilka ansett att utskottets yttrande bort hava följande lydelse:

Uti den föreliggande motionen hemställes om en allmän utredning angående utvidgandet av den produktiva statsdriften, och det framgår av motiveringen till det framställda yrkandet, att samtliga de ekonomiska spörsmål, vilka beröras vid samhällets övergång till en socialistisk hushållning, skola i ett sammanhang, enligt motionärerna, underkastas utredning. Ehuru det icke begäres i motionen, torde man få förutsätta att meningens även är att förslag skall i detta avseende framläggas för riksdagen.

Det är en alldeles utomordentligt vittomfattande, på de mest skilda områden av samhällets liv ingripande utredning, som härmed begäres, och man väntar att i motionen finna någon vägledning för det vidlyftiga arbetets bedrivande, men sådan saknas fullständigt. Motionärerna förklara själva:

»Det är icke vår mening att här i detalj ingå på den omfattning en dylik socialisering lämpligen bör hava eller det sätt och de vägar, varpå en dylik socialisering bör ske. Detta torde vara möjligt först efter en noggrann och grundlig utredning. Men en dylik verkställd utan dröjsmål, torde så mycket hellre böra ske som tidsomständigheterna själva pocka därpå.»

Det överlämnas således med fullt förtroende åt regeringen att på det sätt denna finner för gott verkställa utredningen om Sveriges övergång till en socialistisk samhällsordning. För vår del kunna vi icke finna detta tillvägagångssätt lämpligt.

Det är varken troligt att en regering, vilken själv icke hyllar en socialistisk samhällsuppfattning, vill åtaga sig ett dylikt uppdrag, ej heller kan det från socialdemokratisk synpunkt befinnas ändamålsenligt att som motionärerna påyrka, överlämna åt en dylik regering att under full frihet utföra ett sådant uppdrag.

Motionärerna överskatta helt visst möjligheterna att snabbt övergå till en socialistisk samfundsordning. Den inre samhällsutvecklingen måste ha hunnit viss mognadsgrad, innan man kan tänka sig att det är färdigt att i ett sammanhang realisera den socialdemokratiska samhällsåskådningen.

Däremot är det naturligt att vissa speciella spörsmål, på grund av deras av omständigheterna framträdande betydelse och aktualitet böra bli

föremål för framställningar i syfte att trygga och vidga samhällets inflytande, ävensom att vissa naturrikedomars övertagande av staten böra bli föremål för sådana framställningar.

I överensstämmelse med denna tankegång har också den socialdemokratiska riksdagsgruppen dels själv väckt, dels understött en mångfald förslag, vilka avsett att öka det allmännas inflytande över produktionen och att bevaka dess utförande till gagn för hela nationen och icke endast en privilegierad klass.

Åtskilliga av de av motionärerna, med i ögonen fallande flyktighet berörda spörsmålen, ha således redan på initiativ från socialdemokratiskt håll brakts under riksdagens prövning. Särskilt protokollen för de senaste tio årens riksdagsarbete ge vittnesbörd därom. Det skulle föra för långt att här lämna en ingående redogörelse härom, men några huvudpunkter må likväl anföras:

Vad då malmfrågan angår väcktes vid 1910 års riksdag av den socialdemokratiska riksdagsgruppen en motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående befintliga malmtillgångars tillgodogörande inom landet. Motion i samma fråga med ungefär samma syfte väcktes även år 1916 — i andra kammaren av herr Berg i Munkfors och i första kammaren av herr Asplund. Utredningar i malmfrågan pågå för närvarande av den s. k. gruvlagstiftningskommittén, som tillsattes den 10 mars 1916, varjämte »kommissionen för utredning av frågan om utnyttjandet av statens norrländska malmfyndigheter» ävenledes har dessa spörsmål i övervägande.

Dessutom må framhållas de förslag om inmutningsrättens upphörande och införande av koncessionssystem för all bergverksdrift i landet, som ha framställts under åren 1908—1914 och år 1914 föranlett andra kammaren att för sin del fatta beslut i detta syfte.

Beträffande vattenkraftens socialisering, som motionärerna i motiveringen endast i förbigående beröra, må omnämnas såväl väckta förslag om rätt för stat och kommun att expropiera vattenfall, som angående införande av koncessionssystem såväl för förvärv av vattenkraft som vid dess utnyttjande och kraftlednings framdragande, och andra kammarens med anledning härav fattade beslut, samt pågående utredning av ämnet; varjämte den största frågan om kungsådrans förbehållande åt det allmänna varit föremål för ingripande från socialdemokratisk sida.

I fråga om de stora fideikommissen pågår utredning om ändring i gällande bestämmelser angående dessa.

Så ha vi frågan om kommunikationsmedlen. Staten äger redan nu en betydande del av landets järnvägar. Statsinköp av enskilda järnvägar

förekommer undan för undan. Senast förra året förvärvades Mora-Vänerns järnväg. Angående nybyggnader för statens räkning, så försiggår sådana i stor utsträckning. Vi vilja här påminna om de betydande belopp för detta ändamål, som av innevarande års riksdag beviljats.

Det kan också framhållas att den socialdemokratiska riksdagsgruppen vid behandlingen av den nya expropriationslagen låtit sig angeläget vara att ge vidgad möjlighet åt det allmänna att övertaga egendom och därvid sökt såväl skapa möjlighet för ökad statsproduktion, som beredande avlätnader för de mindre bemedlade att få del i våra naturtillgångar.

Av särskild vikt är det att övervaka finanskapitalets växande makt, men motionärerna ha endast med några få rader berört denna sak. Riksdagen har tidigare vid den nya banklagens beslutande med anledning av en socialdemokratisk motion haft denna sak i övervägande och vårt bankväsende har numer ställts under koncessionssystem.

I detta sammanhang må också erinras om andra kammarens senast vid innevarande riksdag fattade beslut angående trustväsendets övervakande och vidtagande av åtgärder till tryggande av de samhällliga kraven.

Av det anförda framgår således, att den socialdemokratiska riksdagsgruppen i flertalet av de avseenden motionen berör, i den ordning och på det sätt, som i varje fall befunnits vara ändamålsenligt, medverkat till samhällets fortgående omvandling i socialistisk riktning, och det är att förvänta, att denna grupp även hädanefter kommer att uppbjuda all sin förmåga för att vinna det mål, som det är dess förnämsta uppgift att förverkliga.

På grund av att motionen sålunda varken till sin allmänna läggning eller med hänsyn till dess avfattning i övrigt lämpar sig såsom ny utgångspunkt för ett fortsättande av det arbete, vi sedan länge bedriva, hemställes, att motionen måtte av andra kammaren avslås.